

Přehled vývoje soustav oborů odborného vzdělávání – Dánsko

Václav Kleňha, NPI

Anotace: přehledová studie seznamuje se systémem a pojetím odborného vzdělávání na příkladu Dánska, země se 6 miliony obyvatel se smíšenou ekonomikou, která patří ve světě mezi nejsilnější a nejefektivnější.

Klíčová slova: struktura oborů vzdělávání, propojení počátečního a dalšího odborného vzdělávání, speciální vzdělávací potřeby, předčasné odchody ze vzdělávání

Struktura a šíře oborů

Středoškolské odborné vzdělávání v Dánsku sestává ze čtyř profesních vstupů, z nichž každý má vlastní široký základní program, umožňující přístup k několika specializovanějším hlavním programům:

- (a) Péče, zdravotnictví a pedagogika;
- (b) Kancelářské, obchodní a podnikatelské služby;
- (c) Potravinářství, zemědělství a pohostinství;
- (d) Technologie, stavebnictví a doprava.

Základní program se skládá ze dvou kurzů po dvaceti týdnech (půl roku). První poskytuje všeobecné a široké odborné dovednosti jako základ pro konečný výběr oboru vzdělání. Druhý kurz je již zaměřen na hlavní obor. Po absolvování základního programu mohou studenti nastoupit do jednoho z více než 100 hlavních programů, z nichž každý vede k získání určité úplné odborné kvalifikace. Hlavní programy zahrnují také několik "stupňů" a specializací, z nichž každá odpovídá určité pozici na trhu práce. Stupně umožňují studentům opustit školu, aniž by dokončili hlavní program v plném rozsahu, přičemž získávají částečnou kvalifikaci. Později mohou navázat na předchozí studium, aby získali kvalifikaci odpovídající příslušnému hlavnímu programu. Tyto stupně a specializace vedou k celkem více než 300 různých profesních kvalifikací.

Např. program Veterinární sestra obsahuje dvě specializace: Veterinární sestra – malá zvířata a Veterinární sestra – koně; každá z nich trvá tři roky. Existuje však také stupeň Pomocná veterinární sestra, který trvá jeden rok. Studenti, kteří dokončí tento stupeň kvalifikace, mohou vstoupit na trh práce jako pomocný veterinární ošetřovatel a později se mohou vrátit a pokračovat ve studiu, aby se dosáhli plné kvalifikace veterinární sestry.

Nepovinná desátá třída je pro mladé lidi možností, jak získat akademické kompetence a ujasnit si svou volbu před vstupem do vzdělávání mládeže (buď všeobecného, nebo odborného středoškolského vzdělávání). Je určena žákům, kteří jsou motivováni k účasti na odborném vzdělávání, ale nespĺňují požadavky pro přijetí, nebo si nejsou jisti, zda je pro ně tato forma vzdělávání tou správnou volbou. Program je organizován tak, aby u žáků zlepšil připravenost na vzdělávání, včetně doplnění dovedností v dánštině a matematice a seznámil je se čtyřmi základními skupinami odborného vzdělávání (viz výše). V roce 2018 volilo nepovinnou 10. třídu 3 % žáků 9. tříd.

Do základních programů může být přijat každý, kdo absolvoval povinnou školní docházku a dosáhl úspěšného hodnocení (prospěl) z dánštiny a matematiky u závěrečné zkoušky z 9. nebo 10. třídy. Prakticky všechny programy odborného vzdělávání jsou organizovány podle duálního principu. První ročník programů počátečního OV je školní vzdělávání. Od druhého ročníku většina žáků získává učňovskou smlouvu s podnikem nebo veřejnou institucí a obvykle tráví 2/3 času učením na pracovišti a 1/3 času v odborné škole.

Absolventi počátečního odborného vzdělávání musí zpravidla absolvovat doplňkové kurzy, aby se mohli zapsat do vysokoškolského vzdělávání. Kombinovaný program odborného vzdělávání EUX poskytuje také všeobecnou středoškolskou kvalifikaci, jež umožňuje přímější postup na vysokou školu (viz kapitola Profesní maturita a středoškolské programy lyceálního typu). Dospělým poskytují přístup k terciárnímu vzdělávání přípravné jednooborové kurzy, do nichž vstupují s možností uznání předchozího učení.

Utvářením obsahu programů OV se zabývají sociální partneři v oborových komisích na národní a místní úrovni:

- poskytují každoroční hodnotící zprávu o budoucích potřebách nových kompetencí s popisem nových výsledků učení;
- definují cíle učení a učební osnovy;
- určují délku programu a jeho rozdělení mezi školu a podnik.

Propojení počátečního a dalšího odborného vzdělávání

Dánský systém se skládá z počátečního vzdělávání poskytujícího kvalifikace na všech úrovních, od povinné školní docházky až po doktorské tituly, a z paralelního dalšího vzdělávání, které je koncipováno tak, aby vyhovovalo potřebám dospělých studentů. Obě části systému tvoří rámec celoživotního učení a nabízejí rovnocenné kvalifikace na různých úrovních, což umožňuje horizontální propustnost.

Další odborné vzdělávání je nastaveno jako flexibilní systém reagující na měnící se poptávku po různých dovednostech a kompetencích na trhu práce. Sestává z cca 3 000 programů a tak splňuje požadavky trhu práce i vzdělávací potřeby dospělých nekvalifikovaných a kvalifikovaných pracovníků v širokém spektru oborů. Každý rok vzniká přibližně 200 nových programů a stávající programy, které jsou považovány za zastaralé, jsou rušeny. Pro snadný přehled však byly tyto programy začleněny do 150 společných popisů kompetencí, které odpovídají 150 pracovním oblastem. Tyto popisy se skládají z popisu typického pracoviště, příslušných kompetencí v dané oblasti práce a seznamu vzdělávacích programů pro dospělé vedoucích k těmto kompetencím. Jako takové, společné popisy kompetencí seskupují programy relevantní pro zvyšování kvalifikace v určité oblasti trhu práce.

Programy dalšího vzdělávání jsou obvykle poměrně krátké, v rozmezí půl dne až padesát dní, v průměru jeden týden, a lze je rozdělit do tří základních kategorií:

- (a) specifické kompetence související s pracovním místem nebo odvětvím, jako je získání nových technických znalostí;
- (b) obecné kompetence, jako je používání (nespecifických) informačních a komunikačních technologií;
- (c) osobní kompetence, jako jsou komunikační dovednosti.

V roce 2007 byla zavedena integrovaná strategie celoživotního učení, která byla podpořena vytvořením národního rámce kvalifikací. Tím se zlepšila horizontální a vertikální prostupnost v systému odborného vzdělávání. Zkvalitnily se také poradenské služby a usnadnilo se uznávání neformálního vzdělávání a kvalifikací prostřednictvím standardizovaných postupů pro validaci předchozího učení.

V rámci systému vzdělávání dospělých a dalšího vzdělávání existují dva programy na úrovni EQF 2. Přípravné vzdělávání dospělých poskytuje kurzy základní gramotnosti a matematiky a také kurzy pro osoby s problémy s učením nebo s dánštinou jako druhým jazykem. Všeobecné vzdělávání dospělých je poskytováno dospělým, kteří z jakéhokoli důvodu nedokončili nižší sekundární vzdělání nebo potřebují doplňkové vzdělávání v určitých předmětech. Kvalifikace na této úrovni odpovídá závěrečné zkoušce v deváté nebo desáté třídě.

Odborné vzdělávání pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami

V Dánsku neexistuje obdoba českých oborů E (dvouleté a tříleté obory vzdělání poskytující střední vzdělání s výučním listem určené hlavně pro žáky se zdravotním postižením nebo zdravotním znevýhodněním; jsou koncipovány s nižšími nároky v oblasti všeobecného i obecně odborného vzdělání; absolventi jsou připraveni pro výkon jednoduchých prací v rámci dělnických povolání). Dánský přístup je založen na individualizovaném tříletém programu, jehož cílem je, aby se mladí lidé se speciálními potřebami mohli zapojit do života dospělých a případně do dalšího (běžného) vzdělávání a zaměstnání.

Vzdělávání mládeže se speciálními potřebami v Dánsku je určeno pro mladé lidi s mentálním postižením nebo jinými speciálními potřebami ve věku od 16 do 25 let, kteří nejsou schopni dokončit jiný středoškolský program, a to ani s pomocí speciální asistence. Zákon o mládeži se speciálními potřebami (2007) stanoví, že místní úřady jsou povinny nabídnout mladým lidem se speciálními vzdělávacími potřebami tříletý vzdělávací program pro mládež po dokončení povinné školní docházky. Tento program označovaný zkratkou STU nemusí být nutně odborný, ale obecně kombinuje všeobecné, odborné a praktické prvky.

Toto vzdělávání nevede k získání kvalifikace pro další vzdělávání nebo zaměstnání. Jeho cílem je umožnit mladým lidem s mentálním postižením a dalším mladým lidem se speciálními potřebami získat osobní, sociální a odborné dovednosti potřebné k tomu, aby se mohli co nejsamostatněji a nejaktivněji zapojit do života dospělých a případně do dalšího vzdělávání a zaměstnání. Program STU je organizován individuálně a může se skládat ze vzdělávání, odborné přípravy a praktických činností, včetně pracovních stáží. Program musí být organizován v rozsahu minimálně 840 hodin ročně a v co největší míře zohledňovat dovednosti, vyspělost a zájmy mladého člověka. Prvky a průběh odborné přípravy musí být popsány v individuálním plánu.

STU je určen mladým lidem s vývojovými poruchami a speciálními potřebami, včetně těžkých pohybových postižení, vícečetných postižení, autismu, ADHD, jiných duševních poruch a získaným poškozením mozku. O způsobilosti mladého člověka k tříletému studiu však nerozhodují konkrétní typy postižení nebo diagnózy, ale pouze to, že není schopen dokončit jiné střední vzdělání, a to ani se speciální vzdělávací nebo jinou podporou.

Na STU se nekonají žádné zkoušky. Na konci programu je mladému člověku vydán doklad o jeho kompetencích, který obsahuje popis získaných kompetencí a přání mladého člověka po ukončení programu. Za vydání dokladu o kompetencích je odpovědný místní orgán. Před vydáním dokladu musí být mladý člověk pozván k závěrečnému pohovoru o tom, jak školení probíhalo.

Odborné vzdělávání pro žáky, kteří předčasně odcházejí ze vzdělávání

Jako hlavní důvod předčasného ukončení studia v Dánsku je často uváděn nedostatek vhodných učňovských míst v podnicích. Nabídka úvodních kurzů a odborné přípravy pro osoby mladší 25 let bez všeobecného nebo odborného středoškolského vzdělání v Dánsku donedávna představovala mozaiku programů a institucí předcházejícího a základního odborného vzdělávání. To se změnilo v srpnu 2019 zřízením integrovaného přípravného základního vzdělávání.

Mladí lidé do 25 let, kteří z různých důvodů předčasně ukončili studium, mají dnes v Dánsku tyto možnosti:

- absolvovat přípravné základní vzdělávání,
- vstoupit do tzv. nového učňovského vzdělávání,
- vzdělávat se ve výrobní škole,
- vstoupit do kombinovaného vzdělávání.

Přípravné základní vzdělávání nabízí tři různé druhy vzdělávacích cest:

- všeobecné základní vzdělávání. Jedná se o obecné kurzy, které mají mladým lidem pomoci při přechodu do všeobecného vyššího sekundárního vzdělávání;
- základní odborné vzdělávání. Cílem těchto kurzů je připravit mladé lidi na běžné odborné vzdělávání;
- základní výrobní vzdělávání. Tato dráha má mladým lidem zprostředkovat dovednosti, které jim umožní vykonávat zaměstnání a případně později se věnovat odbornému vzdělávání.

Ve všech třech směrech získávají mladí lidé po ukončení vzdělávání diplom, který je opravňuje k dalšímu vzdělávání. Přípravné základní vzdělávání není ekvivalentem jiných forem vzdělávání mládeže na vyšší sekundární úrovni nebo odborného vzdělávání, ale může být odrazovým můstkem tímto směrem.

Cílem přípravného základního odborného vzdělávání je, aby žáci dosáhli osobnostní, sociální a odborné kvalifikace, která jim umožní jak vstup do některého z dalších programů odborného vzdělávání vedoucích k získání odborné kvalifikace, tak poskytnout základ pro zaměstnání. Program a kompetence, na které se v rámci odborného odvětví zaměřuje, jsou popsány v osobním vzdělávacím plánu žáka. Často se jedná o osoby mladší 30 let, které nemají zaměstnání ani předpoklady pro absolvování dalšího kvalifikačního vzdělávání mládeže. Typicky se jedná se o praktičtěji zaměřené mladé lidi, kteří často přicházejí se slabým vzděláním a nemají příliš velké studijní předpoklady. Zvláštností je možnost "pozitivního" přerušení jako kritéria úspěšnosti. Pokud se v průběhu programu vyhodnotí, že žák dosáhl předpokladů a vůle kvalifikovaně pokračovat ve vzdělávání nebo dosáhnout trvalého zaměstnání, může být vhodné toto vzdělávání přerušit.

Místo vstupu do hlavního programu odborného vzdělávání prostřednictvím jednoho ze základních kurzů, je od roku 2006 možné začít pracovat přímo ve firmě, se kterou žáci mají uzavřenou učňovskou smlouvu. Tato cesta je známá jako Nové učňovské vzdělávání, které

bylo zavedeno jako alternativní cesta k hlavním programům a je součástí vládní strategie pro snížení míry předčasného ukončení odborného vzdělávání. Žáci obvykle stráví první rok svého vzdělávání praktickou přípravou v podniku. Tato iniciativa je zaměřena zejména na žáky, kteří mohou mít vzdělávací problémy nebo jim chybí motivace k absolvování teoretičtějšího školního vzdělávání, aniž by předtím získali praktický vhled do oboru. I během tohoto prvního roku žáci však musí absolvovat určitou školní výuku, jak bylo dohodnuto v jejich individuálních vzdělávacích plánech.

Výrobní školy jsou určeny lidem mladším 25 let, kteří nemají středoškolské vzdělání nebo je pro ně obtížné najít cestu dalšího vzdělávání nebo na trhu práce. Většina z nich buď přichází po ukončení povinné školní docházky, nebo absolvovali základní kurz odborného vzdělávání, aniž by dokončili hlavní program OV. Účelem je pomoci ujasnit si budoucí profesní dráhu jednotlivce, přičemž

individuální poradenství je poskytováno na každodenní bázi. Dále, výrobní školy mají za úkol pomáhat mladým lidem splnit podmínky pro přijetí na střední školu (prospěl/a v dánštině a matematice).

Základem činnosti celkem 78 výrobních škol je učení prostřednictvím zkušeností a praktické pracovní spolupráce. Obory dílen výrobních škol sahají od truhlářství nebo kovovýroby až po média nebo divadlo. Docházka je omezena na nejvýše jeden rok.

Kombinované vzdělávání po ukončení povinné školní docházky je kvalifikační vzdělávání zaměřené na výkon povolání, které je nabízeno osobám ve věku 15-24 let, které nemají potřebné profesní, sociální nebo osobnostní dovednosti k dokončení programu odborného vzdělávání nebo vyššího sekundárního vzdělání. Studenti mohou také získat základ, který je kvalifikuje pro další vzdělávání.

Kombinované vzdělávání po ukončení povinné školní docházky trvá maximálně dva roky a vede k získání titulu "asistent povolání" ve stanoveném oboru. Toto vzdělání je nabízeno v rámci přibližně deseti centrálně stanovených vzdělávacích programů pro vybraná profesní témata. Záměrem je, aby tato forma vzdělávání byla poskytována prostřednictvím institucionální spolupráce v rámci určité zeměpisné oblasti.

Profesní maturita a středoškolské programy lyceálního typu

Společným cílem čtyř dánských národních vzdělávacích programů označovaných zkratkami STX, HHX, HTX a HF je připravit mladé lidi na vysokoškolské studium. Dvouletý program HF opravňuje k přijetí do vysokoškolských programů na akademiích a technických univerzitách (university college). Tříleté programy STX, HHX a HTX rovněž opravňují k přijetí na univerzity:

- Programy STX a HF zahrnují širokou škálu předmětů z oblasti humanitních, přírodních a společenských věd.
- Program HHX se zaměřuje na obchodní a sociálně-ekonomické disciplíny v kombinaci s cizími jazyky a dalšími všeobecnými předměty.
- Program HTX je zaměřen na technické a přírodovědné předměty v kombinaci se všeobecnými předměty.

Na základě změn v zákoně o OV vede odborné vzdělávání v nově zavedeném programu EUX k získání odborné i studijní kvalifikace. Ministerstvo dětí a vzdělávání předpokládá, že zavedením této změny se zlepší možnosti vysokoškolského vzdělávání pro absolventy odborného vzdělávání. Kombinované odborné a všeobecné střední vzdělání označované

zkratkou EUX (EQF 4 - 5) bylo zavedeno v roce 2010 a nabízí mladým lidem příležitost získat jak všeobecnou, tak i odbornou vyšší střední kvalifikaci, a tím jim poskytnout plný přístup k vysokoškolskému vzdělání i na trh kvalifikované práce. Tento program je v současné době je nabízen ve spojení s 47 hlavními programy. Programy EUX jsou vytvářeny příslušnými národními oborovými skupinami a schvaluje je ministerstvo dětí a vzdělávání. Program EUX je jednou z priorit vzdělávací politiky jako prostředek ke zvýšení atraktivity odborného vzdělávání i ke zlepšení celkové prostupnosti dánského vzdělávacího systému a bude zaveden ve všech oblastech odborného vzdělávání.

Výše uvedené programy a jejich závěrečné zkoušky vedou k pěti různým kvalifikacím:

- všeobecná zkouška vyššího sekundárního vzdělání (STX) (EQF 4);
- vyšší přípravná zkouška (HF) (EQF 4);
- vyšší obchodní zkouška (HHX) (EQF 4);
- vyšší technická zkouška (HTX) (EQF 4);
- kombinovaná odborná zkouška a všeobecná zkouška vyššího sekundárního vzdělání (EUX) (EQF 5).

Kromě nově zavedeného programu EUX mají nyní všichni absolventi odborného vzdělávání nárok na přístup k doplňkovým zkouškám; dříve bylo nutné dosáhnout určité hranice (úroveň C) ve středoškolských závěrečných zkouškách. Cílem této změny je pomoci studentům odborného vzdělávání doplnit si vzdělání o kurzy umožňující přístup k vysokoškolskému vzdělání po ukončení vyššího sekundárního odborného vzdělávání.

Dánský vzdělávací systém také umožňuje přístup k terciárnímu vzdělávání v dříve získaném středoškolském oboru, tj. absolventi určitých oborů mají otevřený přístup k vysokoškolským studijním oborům podle principu odvětvové příslušnosti.

Zdroje:

Cedefop, VET in Europe, Denmark, 2018

https://cumulus.cedefop.europa.eu/files/vetelib/2019/Vocational_Education_Training_Europe_Denmark_2018_Cedefop_ReferNet.pdf

Cedefop, European database of apprenticeship schemes, Denmark (databáze učňovských programů)

<https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/apprenticeship-schemes/scheme-fiches/apprenticeship>

Cedefop; University College Copenhagen (2019). Vocational education and training in Europe: Denmark [From Cedefop; ReferNet. VET in Europe database]

<https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/vet-in-europe/systems/denmark-2019>

Cedefop, zpráva o konsolidaci úvodního základního vzdělávání v Dánsku

<https://www.cedefop.europa.eu/en/news/denmark-introductory-basic-education-people-under-25-consolidated>

Cedefop, zpráva o lepší dostupnosti vysokoškolského vzdělání pro studenty OV v Dánsku

<https://www.cedefop.europa.eu/en/news/denmark-better-opportunities-vet-students-progression-higher-education>

Cedefop, Overview of NQFs (Přehled národních kvalifikačních rámců), 2020
https://www.cedefop.europa.eu/files/8611_en.pdf

Dánské Ministerstvo dětí a vzdělávání
<https://eng.uvm.dk>

Internetová stránka dánského Ministerstva dětí a vzdělávání, OV v Dánsku
<https://eng.uvm.dk/upper-secondary-education/vocational-education-and-training-in-denmark>

Internetová stránka dánského Ministerstva dětí a vzdělávání, Vzdělávání pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami
<https://www.uvm.dk/saerligt-tilrettelagt-ungdomsuddannelse>

UddannelsesGuiden (Education Guide – Průvodce vzděláváním)
<https://www.ug.dk/programmes/aboutugdk>

UNESCO-UNEVOC Country TVET Profiles Denmark
<https://unevoc.unesco.org/home/Dynamic+TVET+Country+Profiles/country=DNK>